

**Балада ў творчасці Максіма Багдановіча, Уладзіміра Караткевіча,
Янкі Сіпакова: спроба тыпалагічнага аналізу**

Няма больш у літаратуры такога жанру, які б настолькі дакладна мог перадаць трагічныя і драматычныя перыпетыі жыцця, спалучыць у сабе гістарычныя, фантастычныя і міфалагічныя матывы, як балада. М.І. Мішчанчук слушна назваў баладу «адным з самых прыдатных жанраў для пастаноўкі праблем выпрабавання чалавека на духоўную трываласць» [4, с. 70]. Пачаўшыся як вясёлая танцавальная песня ў сярэднявёковай паэзіі, балада паступова набыла іншы змест. У сучасным літаратуразнаўстве замацавалася наступнае вызначэнне: гэта ліра-эпічны твор з легендарна-гістарычным ці казачна-фантастычным сюжэтам, у якім раскажваецца пра незвычайнае здарэнне. Традыцыйнымі рысамі баладнага жанру з'яўляюцца вострадраматычны канфлікт, напружаная фабула, наяўнасць гераічных характараў, міфалагічных і фальклорных матываў.

У сучаснай баладзе захаваліся многія з тых уласцівасцей, якімі жанравая форма вызначалася здаўна. Разам з тым ва ўмовах астычнай жанравай дыфузіі і дынамічных эстэтычных зрухаў, балада ўзбагачаецца арыгінальнымі, свежымі знаходкамі. На сённяшні момант, як лічаць даследчыкі, балада ўбірае ў сябе адзнакі ўсіх трох родаў літаратуры – эпасу, лірыкі і драмы. З'явіліся такія жанравыя разнавіднасці, як балада псіхалагічная, філасофская, сацыяльная, манументальны партрэт, балада-рэквіем, балада-песня і інш.

Ля вытокаў беларускай літаратурнай балады XX ст. (побач з Я. Купалам і Я. Коласам) стаіць М. Багдановіч, у творчасці якога гэты жанр асобна не вылучаецца, але яго рысы выразна выяўляюцца ў такіх творах, як «Страцім-лебедзь», «Як Базыль у паходзе канаў...», «Максім і Магдалена», «Агата», «У мясцечку Церасцечку не знаны гудзяць...» і інш. Балада была любімым паэтычным жанрам У. Караткевіча. Заслугай пісьменніка можна лічыць стварэнне філасофскай балады і балады-маналогу. У. Караткевіч часта звяртаўся да падзей, якія дазваляюць ставіць і вырашаць пытанні чалавечай экзістэнцыі, у паэтычнай форме сфармуляваць маральныя імператывы. Кнігу «Веча славянскіх балад», якую аўтарам склалі творы гэтага жанру, у 1973 г. выдаў Я. Сіпакоў (дапоўненае выданне зборніка выйшла ў 1988 г. і ўключае 156 твораў). Унікальнасць кнігі заключаецца ў тым, што паэт узнавіў гісторыю славянскіх народаў на працягу дваццаці стагоддзяў – ад падзей XX ст. да I ст. нашай эры.

Балады кожнага з гэтых пісьменнікаў утрымліваюць як арыгінальныя моманты, так і тыповыя, што выявілася ў іх ідэйна-сэнсавай напоўненасці і вобразна-выяўленчай спецыфіцы. Напрыклад, гераічныя матывы прысутнічаюць у творах усіх трох аўтараў. У баладзе М. Багдановіча «Страцім-лебедзь» горды і моцны птах загінуў, спрабуючы ўратаваць эгаістычнае і няўдзячнае дробнае птаства. У творы «Як Базыль у паходзе канаў...» лірычны герой, абараняючы Радзіму, памірае ў паходзе: «Не забыў твой сын сваёй маці, / За цябе ў зямлі яму ляжаці» [1, с. 235].

У гераічных баладах У. Караткевіча веліч чалавека раскрываецца ў драматычных, нават трагічных умовах, калі ён выпрабавваецца экстрэмальнай сітуацыяй. Аўтар звяртаецца да перыпетый барацьбы з крыжакамі («Балада пра

Вячку, князя людзей простых»), да падзей Вялікай Айчыннай вайны. У «Партизанскай баладзе» гераічны ўчынак здзяйсняе простая вясковая жанчына ў імя кахання. «Балада пра паўстанца Ваўкалаку» ўяўляе сабой маналог рамантычнага героя-барацьбіта, які ўсё жыццё прысвяціў служэнню праўдзе і справядлівасці. Гэты твор вельмі блізка звязаны з традыцыйнай баладнага жанру. Гераіка-трагічная «Балада пра смяротнікаў» – адзін з лепшых твораў беларускай паэзіі, дзе ўслаўляюцца гераізм, мужнасць, нязломнасць і гуманізм чалавека ў неймаверна цяжкіх ваенных абставінах. «Балада пра развітанне» праслаўляе народных змагароў, якія, пакінуўшы свае сем'і, ішлі барацьбы вольнае, спакойнае жыццё – жыццё без прыгнёту «чорнага ворага». Твор напоўнены пачуццямі трывогі, распачы, разгубленасці, прысутнасць якіх у той ці іншай ступені адчуваецца і ў вышэйназваных творах М. Багдановіча.

Гераічныя матывы яскрава праяўляюцца ў Я. Сіпакова, калі ён уводзіць вобразы рэальных гістарычных асоб – народных заступнікаў, што змагаюцца супраць зла, несправядлівасці, цемрашальства. Гэта Сцяпан Разін («Конь»), Ян Гус («Касцёр»), Мація Губец («Кароль»), М. Ламаносю («Кукіш»), Ф. Скарына («Кантрабанда»), М. Капернік («Трызненне»). У яго баладах прысутнічае моцны драматычны пачатак, бадай, у большай ступені, чым гэта мела месца ў творах М. Багдановіча і У. Караткевіча. Так, у баладзе «Свае» маці ў непагадзь праганяе з хаты бяздомных дзяцей, не ведаючы, што гэта яе дзеці, а ў творы «Вяселле» паненка, выйшаўшы замуж за рба, сама становіцца рабыняю: «І ўжо сонейка ля небакраю / Зашыпела... А што я зраблю?! / Я сама сябе гэтак караю, / І каханнем, і раем караю, / Бо я ж Яна больш волі люблю!» [5, с. 140].

Біблейскія матывы маюць месца ў баладах М. Багдановіча («Страцім-лебедзь») і У. Караткевіча («Балада аб трыццаць першым сярэбраніку»). М. Багдановіч у аснову твора паклаў фальклорны варыянт біблейскага міфа пра сусветны патоп і Ноеў кайчо. Высокая форма абагульнення ўласціва «Баладзе аб трыццаць першым сярэбраніку», у якой паэт звяртаецца да трагічнага біблейскага падання пра здраду Іуды Хрысту. У. Караткевіч па-свойму інтэрпрэтуе класічны міф, што дазваляе яму паказаць пачварную ролю здрадніцтва і здрадніка ва ўсе эпохі. Аўтар побач з вядомымі трыццацю сярэбранікамі (сімвалам хцівасці і сквапнасці) уводзіць трыццаць першы, які і стаў сімвалам здрады. Яго ўладар «толькі здрадзе не здрадзіў і тым, хто за здраду заплаціць, / І таму перад кожным мязотнікам гнуўся дугой / І даносіў на бацьку, даносіў на сына, на маці, / На сяброў, што з-пад выбухаў вынеслі мужа яго» [2, с. 142]. Чалавецтва, зазначае ў баладзе У. Караткевіч, праз шматлікія лабірынты стагоддзяў не навучылася спасцігаць дапушчаныя памылкі, пазбаўляцца ад сваёй грахоўнасці. Гэта сумная тэндэнцыя захоўваецца і ў XXI ст., заклік пісьменніка не пачуты: «Адбярэце і знішчыце трыццаць першы пракляты сярэбранік, / А іначай – няшчасце зямлі. А іначай – канец» [2, с. 144].

Праблема здрадніцтва шырока ўздымаецца і ў кнізе Я. Сіпакова. Паэт паказаў, што здраднікі і адступнікі жылі ва ўсе часы. Так, князь Святаполк у XI ст. асляпіў роднага брата Васілька (балада-прамова «Чорны брат»), старажытны пясняр-баян стаў усхваляць у XIII ст. захопнікаў-татар («Пыл»), балгарскі цар Барыс у XX ст. пачаў служыць фашысцкім захопнікам («Базары»)

і інш. Я. Сіпакоў пашырае тэматыку балады, апісвае не толькі ратныя подзвігі, але і звычайнае мірнае жыццё: працу, адпачынак, звычаі, вераванні, абрады і г.д.

Слушнай з'яўляецца ацэнка зборніка «Веча славянскіх балад», дадзеная даследчыцай А.Ф. Лысенка: «Кніга «Веча славянскіх балад» пацвердзіла, што балада, нягледзячы на невялікі памер, па змястоўнай скандэнсаванасці ўяўляе сабой па сутнасці мікрапаэму. Акрэсленая сюжэтнасць балады дае магчымасць паказаць гістарычную сувязь чалавека з часам, адлюстравать складаную шматстайнасць жыцця» [3, с. 44].

Кожны з названых вышэй аўтараў у той ці іншай ступені звяртаецца да фальклору. Асабліва шырока элементы вуснай народнай творчасці ўжываюцца М. Багдановічам. Напрыклад, у баладзе «Страцім-лебедзь» прысутнічае магічная лічба тры: «Дзень ён плавае, другі-трэці дзень, / На чацвёрты стаў прасіць-маліць...» [1, с. 265]), трохразовы паўтор фразы «Страцім-лебедзь – горды, моцны птах»; у нааяўнасці сталыя эпітэты *часіна суровая, белы-вольны свет, мора сіняе*; інверсія («*Не паслухалі птахі лебедзя*», «*І найшоў на дно мора сіняга / Страцім-лебедзь – моцны, горды птах*»). Яркую фальклорную стылізацыю ўяўляе сабой апісанне Страцім-лебедзя: «*Дго звычаі – арліныя, / Яго ўцехі – сакаліныя; <...> У яго крыле – трыста тры пяры: / Узмахне крылом – быццам бор шуміць, / Узмахне другім – што мяцель гудзіць*» [1, с. 264]. Падобныя рысы можна знайсці і ў баладзе «Максім і Магдалена»: сталыя эпітэты (*хмяльна галава, белы ручанькі, ногі борздыя*), галашэнні («*Магда, Магдачка, / Мая кветачка-пралесачка! / Не кахацца мне, хлопцу, з табою, / Ваяводы старога дачкою*»), паўторы («*Устрахнуў Максім кудрамі – годзе плакаць, / годзе. / Цяжка-важка, сумнісенька ён заводзе*»).

У. Караткевіч фальклорных элементаў ужывае няшмат. Арыгінальнасцю вызначаецца перапрацоўка казачнага сюжэта пра сястрыцу Алёнушку і брата Іванушку ў «Баладзе аб малісцях». Казачную атмасферу разбурае жорсткасць рэальнасці. Дзяўчыну заапаюць, а яе брата ўжо ніхто не зможа зрабіць чалавекам. Я. Сіпакоў у сваю чаргу, выкарыстоўвае матэрыял усходнеславянскага фальклору. Байку, казку, жарт, песню ён умела ўводзіць у канву рускіх балад («Крылы», «Кукіш», «З'яўленне»), украінскіх («Булава», «Казкі»), беларускіх («Будоўля», «Званы», «Сяўба») і інш.

Такім чынам, праведзены тыпалагічны аналіз сведчыць, што ў баладах М. Багдановіча, У. Караткевіча і Я. Сіпакова ёсць шмат агульнага, але адначасова гэта наватарскія і арыгінальныя творы. Пісьменнікі абапіраюцца на традыцыі баладнага жанру і ў той жа час развіваюць іх.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Зорка Венера : творы / М. Багдановіч. – Мінск, 1991.
2. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск, 1987–1991. – Т. 1 : Вершы, паэмы. – 1987.
3. Лысенка, А.Ф. Лінія гарызонта : нарыс творчасці Я. Сіпакова / А.Ф. Лысенка. – Мінск, 1986.
4. Мішчанчук, М.І. Ёсць у паэта свой аблог цалінны: жанрава-стылёвая разнастайнасць сучас. беларус. лірыкі / М.І. Мішчанчук. – Мінск, 1992.
5. Сіпакоў, Я. Веча славянскіх балад / Я. Сіпакоў. – 2-е выд., дап. – Мінск, 1988.